

TMW 16 (1962) 2
20 januari 1962
b12. 35-44

Toelichting op de beroepscode

Mejuffrouw dr. L. F. Jens

In het Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk van 20 oktober jl. hebt u kunnen lezen, dat een van de zwakke punten van het maatschappelijk werk als beroep is, dat het een schimmige beroepsethiek heeft. Als één van de taken van de beroepsorganisatie wordt in dit artikel voorts genoemd het uitwerken en handhaven van beroepsnormen. Welnu, de concept-code die u juist voordien had ontvangen is het bewijs van het onderkennen van deze taak. Immers in de code verdicht de schimmige beroepsethiek zich als het ware tot een silhouet, zoals vaardige vingers die in de tijd van onze overgrootouders knipten en waarin zij uitsluitend door het aangeven van de contouren soms zo pregnant een gelijkenis wisten te treffen.

Het karakter van de code

Ik zou u willen vragen het beeld van de schim en het silhouet in gedachten te houden, omdat zich daaraan enige belangrijke aspecten van de code laten demonstreren. Het belangrijkste daarvan is naar mijn gevoelen, dat de code *geen normen creëert maar deze formuleert*. In dit verband is van betekenis dat het concept dat u is aangeboden het eindproduct is van een lange ontwikkeling.

Deze begon in het najaar van 1952 toen het hoofdbestuur van de bond aan de afdelingen vroeg werkgroepen te vormen, die zich zouden bezinnen op de beroepsplichten. Het door deze werkgroepen ter tafel gebrachte materiaal werd tot een eenheid verwerkt in het concept-Beckman, dat in de najaarsvergadering van 1953 aan de leden van de bond werd aangeboden. Dit concept werd becommentarieerd

en bekritiseerd in werkgroepen, en het aldus verkregen resultaat van gedachtenvorming werd, ditmaal in samenwerking met de dr. Ariënsvereniging, opnieuw tot een eenheid verwerkt door de zg. centrale code-commissie onder voorzitterschap van de heer P. S. Bakker. Het resultaat van de arbeid van deze commissie werd in de voorjaarsvergaderingen van de beide beroepsorganisaties in 1955 als proeve van een beroepscode voor de tijd van twee jaar aanvaard. De proeve kwam op haar beurt eveneens in discussie in werkgroepen, zowel van de bond als van de dr. Ariënsvereniging, terwijl ook een aantal individuele leden tot reacties kwamen. Ten slotte gingen de proeve en de daarop binnengekomen kritiek en voorstellen te zamen in de smeltkroes van de gedachtenwisseling van de met enige nieuwe leden aangevulde centrale code-commissie die het u thans aangeboden concept opstelde.

Ik heb u deze voorgeschiedenis nog eens verteld, omdat daaruit blijkt, dat de code niet het resultaat is van het getheoretiseer van enkele ver van de praktijk afstaande lieden, maar een werkstuk waaraan vele leden van de beide beroepsorganisaties, werkzaam in allerlei sectoren van het maatschappelijk werk, een bijdrage hebben geleverd. Wat in de plaatselijke en centrale werkgroepen, die zich in de verschillende fasen met de code hebben beziggehouden, gebeurd is kan omschreven worden als: Het zich bewust maken van de gedragsregels die aan de praktijk ten grondslag liggen; het schiften wat daarvan essentieel is voor het maatschappelijk werk en wat niet; en ten slotte het zoeken naar adequate formulering van deze regels.

Dit voor zichzelf duidelijk maken aan welke eisen de beroepsuitoefening heeft te voldoen is tegelijkertijd van betekenis voor de interpretatie van het beroep naar buiten toe. De code brengt onder woorden wat voordien onuitgesproken aan de praktijk ten grondslag lag, comprimeert wat in allerlei geschriften verspreid was geformuleerd en rangschikt deze regels in hun onderling verband én in hun samenhang met bepaalde uitgangspunten. Daardoor is het moeilijk grijpbare complex van gedragsregels, die tegelijkertijd de voorwaarden aangeven voor goed maatschappelijk werk, ook voor de buitenstaander toegankelijk en verstaanbaar geworden. De formulering van deze normen, die tegelijkertijd de bestaansvoorwaarden voor het maatschappelijk werk zijn, maakt de persoonlijke interpretatie daarvan tegenover degenen met wie de maatschappelijk werker in zijn functie te maken krijgt, bestuursleden, vertegenwoordigers van andere beroepen enz. niet overbodig, maar biedt beide partijen daarbij een bruikbaar houvast.

Tegelijkertijd objectiviseert de code de normen die ieder voor zich in de praktijk stelt. Tegen de achtergrond van de code is b.v. het opkomen voor het vertrouwelijk gebruik van mededelingen van de cliënt niet zo maar een particuliere opvatting van deze of gene maatschappelijk werker maar vindt dit steun in hetgeen door de rond 2000 georganiseerde collega's als vereiste voor een juiste beroepsuitoefening gesteld is. In die zin biedt de code ook een solide basis voor het overleg over de eisen die het verrichten van maatschappelijk werk stelt.

Net zo min als het silhouet geeft de code nuances. Hij stelt zwart op wit abstracte regels, die in de praktijk op oneindig geschakeerde situaties toegepast moeten worden. Bij die toepassing nu komt het juist op de nuances aan: hoe moeten de verschillende elementen, die in de beslissing over de te volgen gedragslijn een rol spelen tegen elkaar afgewogen worden. Hoewel de beslissing uiteindelijk steeds door de betrokkene zelf genomen zal moeten worden, kan het een grote steun betekenen de zaak voor te kunnen leggen aan een of meer personen, in wier oordeel hij vertrouwen stelt. In vele gevallen zal hij die in zijn eigen omgeving kunnen vinden.

Dit neemt niet weg, dat een organisatie die regels stelt voor de beroepsuitoefening van haar leden daarmee tevens de verplichting op zich neemt, om de leden die daaraan behoefte hebben raad en advies te geven over de toepassing van de regels. Dat betekent dat een voorziening getroffen zal moeten worden voor officiële consultatie, d.w.z. het voorleggen om raad en advies aan daartoe door de leden aangewezen vertrouwenspersonen, van moeilijkheden bij de toepassing van de code.

De uitdrukingskracht van het silhouet ligt in het scherp omlijnen van de contouren. De code markeert de grenzen die in het beroepsmatig handelen in acht genomen behoren te worden. Aan de ene zijde van deze grens is de speelruimte waarin ieder in de concrete situatie naar eer, geweten en deskundig inzicht zijn handelen dient te bepalen, aan de andere zijde ligt het handelen dat — beoordeeld naar de eisen waaraan het maatschappelijk werk behoort te voldoen — onaanvaardbaar is. Naar zijn aard geeft de code niet een ideaalbeeld van het beroepsmatig handelen in het maatschappelijk werk, waarnaar gestreefd moet worden, maar de minimum eisen, waaraan in ieder geval voldaan behoort te zijn. Dit houdt in, dat wie niet aan deze eisen voldoet — zich dus schuldig maakt aan een onaanvaardbaar handelen —, door zijn beroepsgenoten ter verantwoording geroepen dient te worden. U bent voor deze consequentie wellicht wat huiverig. Overigens dient u daarbij te bedenken, dat in iedere groep, ook die van de maatschappelijk werkers, de informele reactie op elkaars faits et gestes een belangrijke regulerende factor is. Daarnaast kan behoefte bestaan aan een formele reactie op overtreding van door de groep essentieel geachte regels, omdat iedere groep tegenover zichzelf verplicht is de waarden die zij centraal stelt, tegen aantasting door haar leden te beschermen. Wanneer een groep bovendien stelt, dat deze regels het groepsbelang te boven gaan, omdat alleen wanneer deze regels in acht genomen worden haar leden hun functie in de samenleving op de juiste wijze kunnen vervullen, komt er nog iets bij. De groep vraagt dan harerzijds van de maatschappij het in acht nemen van deze regels door

haar leden te respecteren. Maar de betekenis die de buitenwereld aan het nakomen van de groepsregels zal hechten en het respect dat zij er daarom voor zal betonen staat en valt met de ernst die de beroeps- genoten voor zichzelf maken met het hanteren van deze normen. De verplichting van de groep tegen- over zichzelf, én de verplichting die zij tegenover de buitenwereld op zich neemt, als zij deze vraagt haar beroepsnormen te respecteren is de basis waarop zich voor verschillende beroepen een eigen tucht- recht ontwikkeld heeft.

Door de hoofdbesturen van bond en Ariënsvereni- ging is daarom inmiddels een commissie ingesteld, gevormd uit leden van de beide organisaties, met de opdracht richtlijnen te ontwerpen voor de formele beoordeling van en de reacties op overtreding van de in de code gestelde regels. Voordat u in het voor- jaar de beslissing neemt over het al dan niet aan- vaarden van de code zullen u door deze commissie uitgewerkte voorstellen ter kennis gebracht worden, opdat u kunt overzien welke consequenties uw be- slissing in dit opzicht zal hebben.

Ten slotte geldt voor de code evenals voor het sil- houet de vraag: is de gelijkenis met de gekonterfeite getroffen? Voor de code betekent dit: geven de regels op adequate wijze vorm aan de — voordien schimmige — beroepsethiek? Deze vraag is het, waarover u uw oordeel zult uitspreken op de voor- jaarsvergaderingen, wanneer u het besluit neemt de code al dan niet te aanvaarden.

De betekenis van de termijn tussen aanbieding en beslissing is om u gelegenheid te geven om aan de hand van het u voorgelegde stuk het proces van be- wustwording, dat zich in de werkgroepen die zich met de code hebben beziggehouden heeft voor- gedaan, in versneld tempo te doorlopen, om dan te beslissen of deze code inderdaad op de juiste wijze aangeeft wat essentieel is voor de beroepsuitoefening.

Dan nog een laatste punt wat betreft het karakter van de code:

Men vergete niet, dat wij geen Meden en Perzen zijn, en dat wat wij als bindende regels aanvaarden evenmin wetten van Meden en Perzen zijn. Zou de ontwikkeling van het beroep tot wijzigingen in de

normen leiden, dan zal dit ook in de code zijn uit- drukking moeten kunnen vinden.

Ik citeer in dit verband een zinsnede uit het voor- woord van de derde druk van „Medische Ethiek en Gedragsleer”, uitgegeven in 1959 door de Konink- lijke Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst. „In de beroepsuitoefening van de arts zijn de laatste jaren zeer veel veranderingen op- getreden en de medicus komt bovendien steeds meer in contact met de samenleving, wat van grote invloed is op zijn werk, zodat een grondige herziening van de „Medische Ethiek” noodzakelijk is”. Wij moe- ten onder ogen zien, dat wij na verloop van tijd eveneens de noodzaak kunnen gevoelen de code voor de maatschappelijk werker te herzien.

De werkingssfeer van de code

Voor wie zal de code gelden?

Formeel is deze vraag gemakkelijk te beantwoorden: voor de leden van de beroepsorganisaties die de code als bindende regel voor de beroepsuitoefening aanvaarden. Geen vereniging kan wetten stellen voor wie niet tot die vereniging behoort.

De geldigheid binnen de kring van diegenen die tot de beroepsorganisaties behoren, is niet zo simpel aan te geven. Men zou verwachten dat *alle* leden der beroepsorganisaties gebonden zouden zijn aan de door deze organisaties aanvaarde regels; formeel zijn ze dat ook, maar de code functioneert alleen t.a.v. dat handelen van de leden van de beroeps- organisaties waarop de regels van de code betrek- king hebben.

Het is nu eenmaal zo dat de leden zowel van de bond als van de dr. Ariënsvereniging velerlei soort func- ties vervullen. Zij treden daarbij in allerlei relaties, die onderling een grote diversiteit vertonen. Wij mogen aannemen dat zij zich bewust zijn van de verantwoordelijkheid die zij in elk van die relaties dragen en deze in hun doen en laten tot uitdrukking brengen. De code bestrijkt echter niet het hele veld van beroepsmatig handelen maar is in het stellen van regels selectief, concentreert zich zeer nadruk- kelijk op een bepaald onderdeel daarvan.

Wat maatschappelijk werk omvat is nog altijd moei-

lijk precies aan te geven. Maar al liggen de grenzen nog niet vast, het centrum wel. In haar voordracht op de najaarsstudieconferentie van de bond in 1959 heeft mej. Kamphuis de eigenheid van het maatschappelijk werk aangeduid als: het proces van het helpen in het sociale vlak. Op dit proces van het helpen richt de code zich en stelt de regels die bij dit helpen in acht genomen moeten worden, omdat alleen indien deze worden nagekomen van een echte hulpverlening sprake kan zijn.

Ik wil in dit verband waarschuwen tegen de magie van de formulering. Wanneer de code zich richt op de kern van de functie van het maatschappelijk werk, dan wil dit niet zeggen dat overal elders in het maatschappelijk werk het handelen plaatsvindt in een jungle van normloosheid.

Waarom dan voor het ene handelen wel, voor het andere geen bindende regels? Het uitgangspunt hiervoor is, dat wie hulp vraagt van het maatschappelijk werk zich daardoor in een kwetsbare, naar afhankelijkheid tenderende positie plaatst, en dat daarom behoefte is aan een bescherming van zijn positie door uitdrukkelijk geformuleerde regels. Deze kwetsbaarheid geldt voor de cliënt van het maatschappelijk werk evenals voor die van de arts, de advocaat en de notaris. Hij stelt vitale belangen in handen van een ander, wiens functioneren zich, omdat dit door een bepaalde deskundigheid wordt gediendeerd, aan zijn beoordeling onttrekt. De waarborg voor zijn veiligheid in deze relatie ligt niet in zijn eigen voor zichzelf op kunnen komen, maar in de betrouwbaarheid van degene, in wiens handen hij zijn belangen gesteld heeft. Vandaar de behoefte om deze waarborg te binden aan bepaalde gedragsregels, waarbij de beroepsgroep toeziet op nakoming.

Inhoud van de code

Het hoofdthema van de code is daarom: dat wie een beroep doet op het maatschappelijk werk zich daarbij veilig dient te weten.

De veiligheid van de cliënt heeft drie aspecten:

- a. Het maatschappelijk werk mag niet dienstbaar zijn aan een buiten de hulpverlening liggend doel — de prioriteit van de hulpverlening;

- b. de cliënt mag niet door het maatschappelijk werk terecht komen waar hij niet wil — het zelfbeschikkingsrecht van de cliënt;

c. wat in het kader van de hulpverlening over hem bekend wordt aan de maatschappelijk werker moet niet terechtkomen waar het niet hoort — de zwijgplicht van de maatschappelijk werker. Naast dit hoofdthema zijn twee belangrijke neven-thema's in de code verwerkt; het eerste daarvan vloeit voort uit de omstandigheid dat de maatschappelijk werker naar zijn aard altijd functioneert in spanningsverhoudingen en het tweede uit het gegeven, dat de maatschappelijk werker vrijwel altijd optreedt in opdracht van een instelling, die uitdrukking geeft aan een groter of kleiner stuk verantwoordelijkheidsgevoel van en voor de gemeenschap. Daarnaast vindt u in de code nog enkele minder ver uitgewerkte motieven, met name de verhouding tot collega's en enkele in het algemene hoofdstuk I opgenomen bepalingen. Ik zal mij in het navolgende beperken tot de drie grote thema's. Bij voorbaat roep ik daarbij uw clementie in voor de onvolledigheid waarmee ik noodzakelijkerwijs de gecompliceerde problematiek die daarmee verbonden is zal moeten behandelen.

Het hoofdthema van de code, het veilig stellen van de cliënt in zijn relaties tot de maatschappelijk werker, is opgebouwd zoals wij zagen uit drie elementen, die in het kort kunnen worden aangegeven als de prioriteit van de hulpverlening, het zelfbeschikkingsrecht van de cliënt en de zwijgplicht van de maatschappelijk werker.

De prioriteit van de hulpverlening is als een zo fundamenteel beginsel gesteld, dat het onder de algemene bepalingen is opgenomen — zelfs als het eerste artikel van de code, dat als het ware de grondtoon aangeeft. „Hulpverlening aan de cliënt is voor de maatschappelijk werker uit hoofde van zijn functie de primaire verplichting.” Door dit artikel wordt de zelfstandigheid en het op een eigen doel gericht zijn van het maatschappelijk werk aangegeven. De betekenis hiervan is het gemakkelijkst te demonstreren aan het ingebouwde maatschappelijk werk. Hierbij functioneert het maatschappelijk werk in het

kader van een instituut of organisatie met een op ander terrein liggende doelstelling. Voor het bedrijf de produktie, voor de school het onderwijs, voor het ziekenhuis de genezing. De functie van het maatschappelijk werk in deze situatie is, om op zijn eigen wijze een bijdrage te geven tot het bereiken van deze doeleinden nl. door een oplossing te zoeken voor de wrijvingen op het sociale vlak, die in individuele gevallen belemmerend werken. Dit betekent, dat het maatschappelijk werk niet een hulpmiddel is om de produktie te verhogen, de leerprestaties op te voeren, de genezing te bevorderen, al zal het daartoe in veel gevallen wel meewerken. Maar het maatschappelijk werk is niet op deze doeleinden gericht. Het heeft zijn eigen doelstelling — de cliënt te helpen met zijn moeilijkheden op het sociale vlak klaar te komen. Daarbij zal de maatschappelijk werker met meer facetten van het leven van zijn cliënt rekening hebben te houden dan het werknemer, schoolkind, patiënt zijn omvat, en dit heeft tot gevolg dat hij soms tot een andere belangenafweging zal komen dan zijn opdrachtgever vanuit diens gezichtspunt. De zekerheid dat het maatschappelijk werk rekening houdt met al wat hem aangaat en zich daardoor laat leiden bij de hulpverlening is de basis voor het vertrouwen dat nodig is om zich tot het maatschappelijk werk te wenden, een basis die zou ontbreken, wanneer de relatie ondergeschikt gemaakt zou worden aan andere doeleinden, van hoeveel waarde die overigens ook mogen zijn. Ik heb mijn voorbeelden ontleend aan het ingebouwd maatschappelijk werk omdat daarbij het gezichtspunt en het eigen doel van de opdrachtgever zo concreet kunnen worden aangegeven. Ook in het werk van overheids-, kerkelijke en particuliere instellingen die zich maatschappelijk werk of een bepaalde vorm van maatschappelijk werk ten doel stellen, kan zich echter de spanning voordoen tussen het zich conformeren aan hetgeen globaal gezien door de instelling wenselijk wordt geacht en wat het belang van de cliënt vraagt. Overigens krijgt het element van de prioriteit van de hulpverlening zijn diepte vooral door de tegenmelodie van het eerste van de twee neventhema's, waarop ik zo straks kom.

Het tweede element van het hoofdthema is *het zelfbeschikkingsrecht van de cliënt*. Hoofdstuk II van de code, dat betrekking heeft op de verhouding tot de cliënt, begint met het aangeven van de basis van dit zelfbeschikkingsrecht. Artikel 8 „De houding tegenover de cliënt is gebaseerd op de eerbied voor diens persoon en de erkenning van zijn verantwoordelijkheid voor eigen keuze van handelen”.

Wie hulp vraagt, vraagt een ander zich met zijn zaak bezig te houden; daarin ligt het gevaar, dat, wat hij uit handen heeft gegeven, hem ook uit de hand loopt. Vandaar dat de code de maatschappelijk werker de plicht oplegt er rekening mee te houden dat de zaak waarvoor hij zich inzet de zaak is en blijft van de cliënt en dat hij zich daarnaar heeft te gedragen.

Artikel 14 stelt, „bij al hetgeen de hulpverlening raakt handelt de maatschappelijk werker met medewerking van of in overleg met de cliënt”.

Wie het maatschappelijk werk om hulp vraagt, zal wel eens ergens anders uitkomen en langs andere wegen gaan dan hij verwacht had. Hoe vaak is niet het verzoek waarmee de cliënt in eerste instantie op het spreekuur komt, een betrekkelijke bijkomstigheid van de nood waarop uiteindelijk de hulp gericht zal worden. Maar nooit mag het zo zijn, dat de cliënt tegen zijn wil een bepaalde weg op wordt gedrongen naar een eindpunt dat hij niet wenst.

Er zijn echter gevallen van onmacht eigen zaak te behartigen. In die gevallen houdt helpen tevens in: handelen voor. De maatschappelijk werker zal zich echter van geval tot geval, voor hij zelf handelt, er rekenschap van hebben te geven of die onmacht werkelijk bestaat en hoever zij zich uitstrekt.

Er is nog een beperking van het zelfbeschikkingsrecht van de cliënt. Indien de belangen van anderen of van de gemeenschap met ernstige schade worden bedreigd, is de maatschappelijk werker eveneens bevoegd tot ingrijpen. Het is duidelijk dat het hierbij moet gaan om vitale belangen in die zin, dat anderen met lichamelijke of zedelijke ondergang worden bedreigd, en dat de bescherming van die belangen langs een andere weg niet mogelijk is. Artikel 15 stelt de regel, dat ook in deze gevallen de cliënt

krijgt wat hem toekomt, nl. het waarom van het ingrijpen van de maatschappelijk werker. In de algemene toelichting is dit nader uitgewerkt. De maatschappelijk werker zal ernaar blijven streven de cliënt zoveel mogelijk in de te nemen beslissingen te betrekken en deze voor hem aanvaardbaar te maken.

Het derde element: *de zwijgplicht van de maatschappelijk werker* — ruimer, de waarborg van vertrouwelijkheid — is in zekere zin een variatie op het zelfbeschikkingsrecht. Het zou omschreven kunnen worden als: het zelfbeschikkingsrecht van de cliënt over datgene wat omtrent hem geweten kan worden. De overgang naar deze variatie wordt als het ware gevormd door artikel 16: „De maatschappelijk werker verzamelt omtrent de persoon en de omstandigheden van de cliënt slechts gegevens voor zover deze van belang zijn voor hulpverlening”. Vanuit de hulpverlening wordt functioneel bepaald in welke mate het leven van de cliënt ontdekt zal worden.

Het verzamelen van gegevens en het inwinnen van informatie valt trouwens onder de algemene regel van artikel 14: „dat bij al hetgeen de hulpverlening raakt met medewerking of althans in overleg met de cliënt gehandeld wordt”.

Artikel 17 stelt de zwijgplicht van de maatschappelijk werker. „Krachtens zijn positie als vertrouwenspersoon is de maatschappelijk werker verplicht tot geheimhouding van alles wat hem uit hoofde van zijn functie bekend is geworden.” De zwijgplicht van de maatschappelijk werker en als complement daarvan de erkenning van zijn beroepsgeheim door de maatschappij vormen de basis voor het vertrouwen, dat een noodzakelijke voorwaarde is voor de openheid van de cliënt ten aanzien van zijn persoonlijk leven die vereist is voor de hulpverlening.

Het hanteren van de zwijgplicht is een delicate zaak, want het hulpverleningsproces moge dan wel zijn aanvang vinden in de exclusiviteit van de relatie maatschappelijk werker - cliënt, het is naar zijn aard gericht op de opbouw van noodzakelijke of het herstel van gestoorde relaties en dat vereist openheid naar de gemeenschappen waartoe de cliënt be-

hoort en de samenleving als geheel. Dat betekent in vele gevallen inschakeling van andere personen of instanties in het hulpproces.

Een absoluut gestelde zwijgplicht zou de samenwerking blokkeren en daarmee een essentieel element in het hulpverleningsproces. Artikel 19 onthefte daarom van de zwijgplicht, waar ter wille van de hulpverlening spreken geboden is, maar bindt dit spreken in het algemeen ook weer aan de toestemming of het medeweten van de cliënt. Artikel 19 beperkt in tegenstelling tot de proeve het doen van mededelingen aan anderen ter wille van de samenwerking in de hulpverlening niet tot personen, die eveneens een beroepsgeheim hebben. In de nieuwe redactie is niet de functie van degene aan wie de mededeling wordt gedaan bepalend voor wat wel en wat niet gezegd wordt, maar de functie die deze mededelingen hebben in het proces van de hulpverlening. Het kan hierbij gaan om het overleg met de opdrachtgever, b.v. het bestuur of een bestuurslid, de samenwerking met andere instanties of de inschakeling van een vrijwilliger. Bepalend voor wat wordt meegegeeld, is wat die ander nodig heeft te weten om op verantwoorde wijze zijn medewerking te kunnen geven.

Terwijl artikel 19 de vrijheid geeft om te spreken ter wille van de hulpverlening, geeft artikel 20 de plicht om in bepaalde uitzonderingsgevallen te spreken. Het zijn dezelfde gevallen waarin ook het zelfbeschikkingsrecht van de cliënt terzijde gezet wordt, nl. indien de belangen van anderen of van de gemeenschap met ernstige schade bedreigd worden, ook hier weer in de zin dat anderen met lichamelijke of zedelijke ondergang bedreigd worden. Dit punt is ter sprake gebracht door mejuffrouw mr. Van Amerongen in de op de najaarsvergadering 1960 van de bond gehouden voordracht. Zij stelde daarbij: „Juist vanuit de opdracht van het maatschappelijk werk zult u trachten samen met uw cliënt andere wegen te vinden ter voorkoming van de consequenties die u met elk ander Nederlands staatsburger schadelijk acht voor een gezonde samenleving. Maar wat te doen wanneer u die wegen niet vindt? Dan komt het aan op belangen afwegen,

dan wordt het doen van een keuze gevraagd", aldus mejuffrouw Van Amerongen.¹

Dat zijn nu de situaties, waarin behoefte kan bestaan aan de officiële consultatie, die ik in het eerste gedeelte van mijn voordracht heb aangestipt.

De uitwerking van de zwijgplicht besluit met een artikel dat de gedragslijn aangeeft, die gevolgd moet worden, wanneer de maatschappelijk werker door de rechter wordt opgeroepen om te spreken, getuigenis af te leggen. Ter wille van een deugdelijke rechtspraak heeft ieder de verplichting ertoe mee te werken dat de rechter de beschikking krijgt over het feitenmateriaal, dat hij nodig heeft voor een juiste oordeelsvelling. Een uitzonderingspositie nemen wat dat betreft de zogenaamde vertrouwenspersonen in. Door aan hen een verschoningsrecht toe te kennen stelt de rechter het respecteren van het vertrouwelijk karakter van de gegevens die zij zouden kunnen verstrekken boven het belang van te kunnen beschikken over die gegevens. De code gaat er van uit, dat de vertrouwelijkheid van hetgeen met de hulpverlening samenhangt een zo essentiële voorwaarde is voor het functioneren van het maatschappelijk werk dat — gezien het belang van dit werk voor de samenleving — de uitzonderingspositie die de toekenning van het verschoningsrecht geeft, gerechtvaardigd is. Zowel ter wille van de cliënt die het rechtstreeks aangaat, als ter wille van het beroep in het algemeen dient de maatschappelijk werker om die uitzonderingspositie te vragen.

Tegelijkertijd erkent de code het uitzonderingskarakter van het verschoningsrecht door in artikel 25 de maatschappelijk werker niet in het algemeen de plicht op te leggen zich op het verschoningsrecht te beroepen, maar om zich van geval tot geval af te vragen, of inderdaad de voorwaarden vervuld zijn die de aanspraak op deze uitzonderingspositie kunnen rechtvaardigen.

De maatschappelijk werker komt ook buiten de relatie tot de cliënt uit hoofde van zijn functie op de hoogte van allerlei zaken die anderen niet aangaan. Het treden in hetgeen niet voor de openbaarheid bestemd is, is een wezenlijk element van zijn functie, maar dit zal hem slechts toegestaan worden op

grond van de zekerheid, dat hij de verkregen informatie vertrouwelijk zal behandelen. Reeds onder de algemene bepalingen van hoofdstuk I zegt daarom artikel 3: „De maatschappelijk werker bewaart het zwijgen over hetgeen hem in verband met de uitoefening van zijn functie bekend wordt". Een gewetensconflict kan ontstaan, wanneer de maatschappelijk werker aldus op het spoor komt van ernstige misstanden. De schade die het voortbestaan daarvan voor de samenleving betekent, kan het doorbreken van de discretie rechtvaardigen. Ook in deze gevallen zullen de verschillende belangen die in het spel zijn nauwgezet tegen elkaar afgewogen dienen te worden.

Bij de bespreking van de trits prioriteit van de hulpverlening, zelfbeschikkingsrecht van de cliënt en zwijgplicht van de maatschappelijk werker is wellicht bij u de vraag opgekomen of dit alles niet te zeer is toegespitst op de situatie, dat de cliënt eigener beweging hulp heeft gevraagd; hoe dit alles geldt wanneer de hulp in het kader van andere bemoeiingen wordt aangeboden of zelfs haar uitgangspunt vindt in de met rechterlijke autoriteit geladen opdracht — gij zult u doen helpen door een gezinsvoogd — gij zult toezicht-hulp aanvaarden van een reclasseringsinstelling. In de praktijk hebben zich juist op deze basis belangrijke en waardevolle stukken maatschappelijk werk ontwikkeld. Over de problematiek die hier ligt zou uren te praten zijn. Ik beperk mij tot een enkele opmerking.

Dwang, met name de dwang in het kader van het recht is in onze samenleving een positieve factor. Maar dwang is een aan hulpverlening wezensvreemd element. Dat betekent dat de dwingende opdracht hulp te aanvaarden slechts in het door die opdracht beoogde effect kan voorzien, naarmate de voorwaarden, die essentieel zijn voor het hulpverleningsproces, vervuld zijn. Daar komt in mijn gedachten-gang nog bij de noodzaak zich duidelijk de grens bewust te maken, waar enerzijds de dwang ophoudt en de vrijheid van het hulpverleningsproces

1 Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk, nr. 20 d.d. 20 november 1960, pag. 344.

begint, en anderzijds waar in het kader van de opdracht, die de basis van de relatie is, de vrijheid van de hulpverlening haar beperking vindt.

En nu de twee neventhema's. Het eerste ontwikkelt zich uit het gegeven *dat het wezen van het maatschappelijk werk inhoudt, dat het altijd te maken heeft met spanningsverhoudingen*, of zoals het meer sociologisch is omschreven door professor dr. J. A. A. van Doorn in het Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk van 10-10-1961:

„De gegeven functie-omschrijving van het maatschappelijk werk houdt in, dat dit werk per definitie opereert in de spanningsverhouding tussen persoonlijke nood en institutionele orde, meer algemeen gezegd: tussen het individuele „geval” en de samenleving, resp. hun verbanden.” Van Doorn vervolgt:

„Het maatschappelijk werk keert zich niet exclusief tot de cliënt, want alle hulp in nood is noodzakelijk tegelijkertijd een poging tot maatschappelijke integratie.” En even verder zegt hij: „de maatschappelijk werker kan zich niet als de arts plaatsen aan de kant van de individuele nood, omdat hij het individu in zijn milieu tracht te integreren. Hij schaart zich echter evenmin aan de zijde van dit milieu en zijn vertegenwoordigers, omdat het hem begonnen is om dit ene speciale geval, dat mogelijk een zeer speciale benadering vraagt, waaraan ook de institutie zich moet aanpassen.”

Dit als helper functioneren in een spanningsverhouding heeft de maatschappelijk werker min of meer gemeen met de advocaat. In een beschouwing over de beroepslichten van de advocaat vond ik dan ook, dat deze niet uitsluitend bepaald worden door het belang van de cliënt, maar tevens door het belang van de tegenstander en door het hoge belang van het recht.² Naar deze uitspraak is het belang van een juiste rechtsbedeling het kompas, waarop de advocaat zijn positie bepaalt in de situatie waarin zijn hulp gevraagd wordt.

Maar naar welk én boven de cliënt én boven de institutionele orde uitgaand belang kan de maatschappelijk werker zich richten?

Misschien kunnen wij als richtinggevend element

het beste kiezen het bescheiden streven naar het vinden van een *modus vivendi* die optimale ont-plooiingskansen aan cliënt en institutie biedt. Het gaat hier om „het scheppen van ruimte voor leven dat leven wil temidden van leven dat leven wil” (Albert Schweitzer).

Het is in deze situaties, dat de hoofdgedachte van de prioriteit van de hulpverlening aan de cliënt haar concrete inhoud moet krijgen. Het moeizaam zoeken van de synthese van weerbarstige elementen leent zich slecht tot het geven van strakkere normatieve voorschriften. De essentie is, dat het maatschappelijk werk de cliënt moet individualiseren, maar niet mag isoleren. In artikel 9 is deze gedachte tot uitdrukking gebracht in de formulering, „dat de maatschappelijk werker hulp verleent aan de cliënt, rekening houdend met de gemeenschap waartoe hij behoort”.

Artikel 9 geeft in zijn formulering tegelijkertijd een synthese met het tweede neventhema, dat zijn uitgangspunt vindt in het gegeven, *dat de maatschappelijk werker altijd optreedt „in opdracht”*.

„De maatschappelijk werker verleent hulp binnen de doelstelling van de instelling waaraan hij verbonden is.”

Dit functioneren in opdracht brengt consequenties met zich, zowel tegenover de cliënt als tegenover de opdrachtgever.

De opdracht, al dan niet gespecificeerd, is de basis waarop de maatschappelijk werker in relatie treedt met de cliënt. Omdat de opdracht bepalend is voor de speelruimte van de maatschappelijk werker en voor de mogelijkheden tot hulpverlening, heeft de cliënt er recht op te weten waar hij wat dat betreft aan toe is. Artikel 11 legt de maatschappelijk werker de verplichting op, „de cliënt duidelijk te maken, op welke wijze en in welke vorm binnen de doelstelling en het beleid van de instelling hulp kan worden geboden”.

Aan de consequenties tegenover de opdrachtgever

2 Mr. IJ. H. M. Nijgh, vergelijking van de ere regelen in de Nederlandse en de Belgische advocatuur, *Advocatenblad* 1952, blz. 187 e.v.

is hoofdstuk III gewijd. Het gaat in dit hoofdstuk niet om de gewone arbeidsrechtelijke verhoudingen. De algemene verplichtingen die op iedere werknemer rusten, behoren niet in een code die de specifieke verplichtingen formuleert die verbonden zijn aan het uitoefenen van een bepaald beroep. Deze zijn daarbij voorondersteld. Maar specifieke verplichtingen vloeien voort uit het als deskundige uitvoeren van een opdracht van ten aanzien van die uitvoering in het algemeen niet-deskundigen. Immers door het element van deskundigheid onttrekt de uitvoering zich in wezen aan de controle van de opdrachtgever en wordt zij een zaak van vertrouwen, die haar waarborg vindt in de normen die de uitvoerder zich stelt.

Wie een ander de uitvoering van een taak toevertrouwt moet ervan op aan kunnen, dat dit naar zijn beste bedoeling geschiedt. Dat is de inhoud van de loyaliteit, waartoe artikel 22 de maatschappelijk werker verplicht. Hij mag er ook op rekenen in zijn opdrachtgever zijn — en dat is meer dan werkgever zijn — erkend te worden. Daar komt bij dat de verplichting van de deskundige uitvoerder niet uitgeput is met de uitvoering, maar dat deze tevens een eigen verantwoordelijkheid draagt voor de voorwaarden waaronder de opdracht wordt uitgevoerd. Ja, hij kan vanuit zijn deskundigheid en de ervaring die hij bij de uitvoering opdoet, zelfs de plicht hebben een bijdrage te geven tot de juiste inhoud van de opdracht. In die zin dienen de artikelen 22 en 23 gelezen te worden: „De maatschappelijk werker werkt in zijn functie loyaal mede aan de verwezenlijking van de doelstelling en aan de uitvoering en de ontwikkeling van het beleid der instelling” en „de maatschappelijk werker stelt het bestuur of de directie op de hoogte van die gegevens welke van belang zijn voor de bepaling van het beleid, voor zover dit het maatschappelijk werk betreft”.

Daarbij dient in het oog te worden gehouden, dat het steeds de opdrachtgever is die verantwoordelijk blijft voor de opdracht en voor de bepalingen die daarbij gesteld zijn. Maar op zijn beurt is de maatschappelijk werker verantwoordelijk voor het aanvaarden van die opdracht. In de extreme gevallen,

waarin de maatschappelijk werker een algemene of incidentele opdracht ontvangt, waardoor de voorwaarden voor een juiste hulpverlening die de code stelt, ernstig geschonden zouden worden, kan hij zich aan de verantwoordelijkheid daarvoor niet onttrekken door een beroep op zijn opdracht. In dit opzicht heeft de formulering van de beroepsplichten in de code echter ook de betekenis, dat daardoor aan besturen van instellingen voor maatschappelijk werk en andere opdrachtgevers wordt voorgehouden welke voorwaarden vervuld moeten worden om maatschappelijk werk op de juiste wijze uit te voeren.

Niet alleen door de vereiste deskundigheid onttrekt de uitvoering van de opdracht door de maatschappelijk werker zich in wezen aan de controle van de opdrachtgever, maar ook omdat de uitvoering zich naar zijn aard in de vertrouwelijke sfeer afspeelt. Toch mag de maatschappelijk werker hieraan geen vrijbrief ontnemen voor zijn functioneel doen en laten. De opdrachtgever heeft krachtens zijn eigen verantwoordelijkheid recht op die gegevens die hem in staat stellen zich een oordeel te vormen over de wijze waarop zijn opdracht wordt uitgevoerd. De maatschappelijk werker heeft daarom de plicht om zonder in de inhoud van zijn bemoeiingen te treden er rekenschap van af te leggen hoe hij zijn functie vervult, b.v. door het indienen van een periodiek rapport over zijn werkzaamheden. Dat is de inhoud van artikel 24 „Desgevraagd legt de maatschappelijk werker aan het bestuur of de directie verantwoording af over de wijze waarop hij zijn functie vervult”. Menigeen zal dit zo vanzelfsprekend vinden dat hij zich verbaast over de toevoeging „desgevraagd” in dit artikel. Hieruit blijkt nu typisch het karakter van de regels van de code als minimum-eisen. Dit verantwoording afleggen kan als vanzelfsprekende zaak ook ongevoerd geschieden. Laakbaar in die zin dat een minimum-grens wordt overschreden en er aanleiding is tot een afkeurende reactie van beroepsgenoten wordt het niet afleggen van verantwoording pas als de maatschappelijk werker zich uitdrukkelijk, eventueel met een beroep op de aard van de functie, zou onttrekken aan het afleggen van verantwoording.

Slot

Ik ben hiermee aan het eind gekomen van mijn hoogst summere beschouwing over de inhoud van de code. Het zal u daaruit duidelijk zijn geworden, dat u niet aan de hand van de code een smal maar recht pad zult hebben te volgen, dat duidelijk is gemarkeerd door wat wel en wat niet mag. De betekenis van de code ligt veel meer in het aangeven van de ruimte waarbinnen het maatschappelijk werk op de juiste wijze bedreven kan worden. Bij het opstellen van de regels is uitgegaan van de functie die het maatschappelijk werk heeft in de samenleving, nl. de hulpverlening in het sociale vlak, en van de vraag, hoe dit helpen dient te geschieden, wil het aan zijn bedoeling beantwoorden. Vandaar dat ik, zoals u misschien is opgevallen, door elkaar gebruikt heb de termen: normen, gedragsregels en

voorwaarden voor een juiste taakvervulling. Zo gezien geeft de code de grenzen aan, waarbinnen het maatschappelijk werk tot zijn recht kan komen, waaraan de maatschappelijk werker zich in de concrete vervulling van zijn taak kan oriënteren. Daar komt bij, dat er tussen de oriëntatiepunten die de code geeft een zekere spanningsverhouding bestaat. Daaruit volgt, dat telkens in het concrete geval een positiebepaling geboden zal zijn, waarbij de code de grenzen aangeeft, die in ieder geval in acht genomen behoren te worden, omdat door deze grenzen bepaalde belangen gewaarborgd en beschermd worden. Dat maakt dat er van een automatisch toepassen van de artikelen van de code geen sprake zal kunnen zijn, maar dat de code er vooral toe mee zal werken in de concrete beslissingen de waarden die essentieel zijn voor het maatschappelijk werk hun actuele betekenis te geven.